

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

www.philosophical-research.org

ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΚΟΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Λ. ΠΙΕΡΡΗΣ

ΚΥΚΛΟΣ Α΄

ΠΕΡΙΟΔΟΣ 2016 - 2017

ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ ΠΑΤΡΩΝ(11^η) ΚΑΙ ΣΠΑΡΤΗΣ (7^η)

Πέμπτη 23, Παρασκευή 24 και Κυριακή 26

Φεβρουαρίου 2017

Κείμενο Εργασίας:

Μορφολογία και Ύφος της Αρχαϊκής Λακωνικής Πλαστικής

III. Μορφές του Απόλλωνα στην Σπάρτη:

ο Οπλίτης του Απόλλωνα

(Ομάδα Αγαλματίων Γ)

ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

23^{ης} , 24^{ης} και 26^{ης} Φεβρουαρίου 2017

I.- Το Σεμινάριο της Πάτρας

Κύκλος: Ολιστική Ιστορία του Ελληνισμού (Από την Κάθοδο των Δωριέων μέχρι τους Περσικούς Πολέμους)

εἰ μὴ γὰρ Διονύσω πομπὴν ἐποιοῦντο καὶ ὕμνεον αἶσμα αἰδοίοισιν, ἀναιδέστατα εἴργαστ' ἄν. ὠντὸς δὲ Αἰδῆς καὶ Διόνυσος, ὄτεω μαίνονται καὶ ληναίζουσιν.

Ηρόκλειτος, DK22 B15

Αυτήν την **Πέμπτη 23 Φεβρουαρίου στις 8.30 το βράδυ**, εν μέσω των Διονυσιακών εορτών της Χθονιότητας, και κατ' αυτό το αποκορύφωμα της κραιπάλης για το γίγνεσθαι του Χρόνου, θα μιλήσω για την σχέση Αιωνιότητας και Χρόνου υπαρξιακά, οντολογικά και καλλιτεχνικά.

Η θεματική μας έχει ως εξής:

**Η Ανάδυση της Μορφής και η Επιβολή της Αιωνιότητας
επί του Χρόνου (περί το 700 π.Χ.)**

Η συζήτηση θα συνοδευθεί από προβολή εποπτικού υλικού για την ερμηνεία της ανάδυσης της πλαστικής μορφής.

Οι Συναντήσεις των Πατρών γίνονται κάθε Πέμπτη πλην εορταστικών περιόδων, κατά το πρόγραμμα, στις 8.30 το βράδυ. Χώρος είναι η Αίθουσα Διαλέξεων του Μεγάρου Λόγου και Τέχνης (2ος όροφος) στην Πλατεία Γεωργίου Α΄.

Και αυτήν όμως την Πέμπτη η συνάντηση θα γίνει στην Άνω Αίθουσα του Κτιρίου του ΔΗΠΕΘΕ (όπου τα Γραφεία και η Δραματική Σχολή), Όθωνος Αμαλίας 6.

Η είσοδος είναι ελεύθερη.

***

II.- Το Σεμινάριο της Σπάρτης

Κύκλος: *Η Σπάρτη και η Δωρική Ουσία του Ελληνισμού*

Κάθε πράγμα έχει πέρας που το συνέχει σε μια ενότητα όσο περίπλοκο και πολυσχιδές και να είναι. Αν τρυπήσεις τα όρια του όντος αυτό χύνεται στο μηδέν. Η ύπαρξη έχει ουσία περικλειστο. Ουσία απροσδιόριστος είναι αντίφαση.

Το ον για να υπάρξει κλείνει ανοικτές δυνατότητες, επειδή η ύπαρξη σημαίνει απόλυτο προσδιορισμό. Άνοιγμα στον όρο της ουσίας σημαίνει εισροή του μηδενός και αποσταθεροποίηση του όντος. Στην τελειότητα όλες οι δυνατότητες έχουν πραγματωθεί: δεν μένει τίποτα ανοικτό. Γι αυτό από το τέλειο δεν λείπει τίποτα ουσιώδες που μπορεί να προστεθεί ή επιτευχθεί αργότερα. Και έτσι ο Χρόνος χάνει την σημασία του. Η τελειότητα ΕΙΝΑΙ η αιωνιότητα.

Κλειστή μορφή συναπάγεται ισχυρή ταυτότητα, αλλά κατ' ανάγκη «ταυτόχρονα» ισχυρή ετερότητα. Και η δύναμη είναι πάντα δύναμη ταυτοτήτων.

Αυτήν την Παρασκευή στις 8 το βράδυ θα μελετήσουμε την μεταφυσική αυτή θεωρία στην εφαρμογή της από την πρόιμη Σπάρτη. Θα αναλύσω (α) την απόλυτη ιδιαιτερότητα της Σπάρτης, (β) την σημασία αυτής της επίμονης τήρησης της απόλυτης ταυτότητας όχι μόνο για την ηγεμονική άνοδο της Σπάρτης αλλά και για την δημιουργία των μορφών, δηλαδή της ουσίας του Ελληνισμού, και (γ) την σχέση που αυτή η αδάμαστη ιδιαιτερότητα προκάλεσε προς τις πέριξ ετερότητες, τις άλλες δηλαδή ταυτότητες. Και θα εξηγήσω τους λόγους της καθολικής Σπαρτιατικής υπεροχής για την περίοδο που μελετούμε.

Προκύπτει έτσι η προαναγγελεμένη θεματική για αυτή την συνάντησή μας:

***Η Σπαρτιατική Ιδιαιτερότητα
και η Φύση της Σπαρτιατικής Ηγεμονίας.***

Η Σπάρτη και οι Άλλοι:

Σπαρτιάτες και λοιποί Λάκωνες, Σπαρτιάτες και Μεσσήνιοι,

Σπαρτιάτες και Αρκάδες, Σπαρτιάτες και Ηλείοι,

Σπαρτιάτες και Αργείοι.

Σπάρτη και Στερεά Ελλάδα.

Σπάρτη και Θήβα:

από τον Ηρακλή και τους Ηρακλείδες στους Αιγείδες

και από την Κάθοδο στις Αμύκλες.

Η εκδήλωση θα γίνει στην Αίθουσα του Πνευματικού Κέντρου του Δήμου Σπάρτης στην Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη της Σπάρτης.

Η είσοδος είναι ελεύθερη.

***

III Επίσκεψη Χωρογνωσίας.

Την Κυριακή 26 Φεβρουαρίου στις 11.30 το πρωί θα μιλήσω για την τοπογραφία και τα μνημεία της Αρχαίας Σπάρτης επί τόπου, στην Αγορά, την Ακρόπολη και το Θέατρο της πόλης.

Θα εξηγήσω το παράλληλο ερευνητικό πρόγραμμα για την αρχαία Σπάρτη και την περιοχή της που έχουμε αναλάβει. Πρόκειται για μια εξ αρχής νέα συνδυαστική μελέτη της γεωγραφικής μορφολογίας, των αρχαιολογικών δεδομένων και της αναλυτικής περιγραφής του Πausanias.

Απόστολος Λ. Πιερρής

**ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΥΦΟΣ
ΑΡΧΑΙΚΗΣ ΛΑΚΩΝΙΚΗΣ ΠΛΑΣΤΙΚΗΣ**

I

Μορφές του Απόλλωνα στην Σπάρτη:

ο Οπλίτης του Απόλλωνα

(Ομάδα Αγαλατίων Γ)

21 Φεβρουαρίου 2017

ἔρπει γὰρ ἄντα τῷ σιδάρῳ
τὸ καλῶς κιθαρίσδην

Αλκμάν, Fr. 143 Calame

σθένει τ' ἔκπαγλος ἰδεῖν τε μορφάεις, ἄγει τ' ἀρετὰν
οὐκ αἴσχιον φυᾶς,
φλέγεται δὲ ἰοπλόκοισι Μοῖσαις

Πίνδαρος, *Ισθμιονίκα*, VII 22 - 3

Μια τρίτη ομάδα (Γ) Λακωνικῶν εἰδωλίων παριστᾶ οπλίτες. Ο ορεσίβιος νεαρός της Χρυσῆς Ορδῆς που κυνηγᾶ και μάχεται με τόξο και λόγχη μετατρέπεται στον στρατιώτη της φάλαγγας οπλισμένο για συστάδην μάχη με ασπίδα, ξίφος και δυο δόρατα για την μακρόθεν βολή και την κοντινή ωστική διαπέραση.

Ο Σπαρτιάτης οπλίτης είναι τελείως γυμνός, φορᾶ δε για προστασία περικεφαλαία, χάλκινο θώρακα και περικνημίδες. Ο θώρακας παρακολουθεῖ τη μορφολογία ενός υπεργυμνασμένου κορμού, φανερώνει δε συνήθως την υποκείμενη διάρθρωση γραμμῶν του στήθους, κοιλιακῶν και μυῶν της πλάτης. Εἶναι τόση η διάθεση του Δωριέως Σπαρτιάτη για γυμνότητα που και το προκάλυμμα του

σώματος διαμορφώνεται ως δεύτερο πανομοιότυπο σώμα, δεύτερη επι-φάνεια. Το ίδιο συμβαίνει με τις περικνημίδες.

Γ1/. Ένα εξαιρετικό δείγμα σε άψογη κατάσταση Λακωνικής μικροτεχνίας παρέχει ο θώραξ στο Μουσείο της Σπάρτης (No 3264 από την Ακρόπολη της Σπάρτης). h = 4.4 cm.

[M. Herfort-Koch, *Archaische Bronzeplastik Lakoniens*, K146, Tafel 196; Lamb B5A 28 1926/27, 91 Nr. 22, Taf. 8].

Στο στήθος είναι γραμμένη από δεξιά προς αριστερά η αφιερωματική επιγραφή ΑΘΑΝΑΙ, στη Χαλκίοικο Αθηνά. (Η επιγραφή για την ανάθεση μάλλον είναι μεταγενέστερη της δημιουργίας του αγαλματιδίου και η θέση της το υποδεικνύει).

Η μορφή του θώρακα επαναλαμβάνει ακριβώς τη μορφή του γυμνασμένου γυμνού σώματος. Στον λαιμό και ιδίως στην κάτω απόληξη περί τη μέση μόνο στρέφεται το μεταλλικό ελαστικά εφαρμόζον «ένδυμα» προς τα έξω και επάνω για να μην εμποδίζει και πληγώνει τον πολεμιστή στις βίαιες κινήσεις της μάχης. Η έντονη πλαστική διαμόρφωση των κοιλιακών και το υψηλά συνεσφιγμένο στήθος παραπέμπει στο τρίτο τέταρτο του 6ου π.Χ. αιώνα.

[Πρώιμο, από το 2^ο μισό του 8^{ου} αιώνα π.Χ., πραγματικό δείγμα τέτοιου θώρακα παρέχει ο ευρεθείς σε τάφο στο Άργος μαζί με αντίστοιχη περικεφαλαία (Μουσείο Άργους). Έχει ύψος 47.4 cm, η δε περικεφαλαία με φαλό και χάλκινο λόφο από μόνη της είναι 46 cm. Monumenta Graeca et Romana, vol. V, Griechische Kleinkunst, Fasc. 1, Cl. Rolley, *Die Bronzen*, Nos 155-6, Taf. 53. Παρόμοια, αυτή από την αρχή του 6^{ου} αιώνα π.Χ., και ύψους 39 cm βρέθηκε στην Ολυμπία (Μουσείο Ολυμπίας, Inv. B 5101. Cl. Rolley, *Die griechischen Bronzen*, Katalog, No. 268, p. 237].

Γ.2/. Ένα ειδώλιο από τη Λακωνία στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών (No 7598) δείχνει πώς εφορείτο ένας τέτοιος θώραξ. h = 8.4 cm.

[M. H.-K., *op.cit.*, K131, Taf. 19, 1-2; E. Langlotz, *Frühgriechische Bildhauerschulen*, Taf. 49d; K.A. Neugebauer, *Antike Bronze-Statuetten*, Abb. 21; W. Lamb, *Greek and Roman Bronzes*, Plate XXVIIIa; C.M. Stibbe, *Das andere Sparta*, Abb. 67].

Το αγαλματίδιο είναι ατεχνέστερο και προγενέστερο, προς το τέλος του 7ου αιώνα π.Χ. Η κεφαλή πολύ μεγάλη. Τα πόδια δεν ευρίσκονται σε σωστές αναλογίες. Αλλά μορφή ίδια αναδεικνύεται: γραμμές και επίπεδα κινούνται και συντίθενται εναρμόνια ώστε η εντύπωση να είναι ευχάριστη, δείγμα κάλλους. Η κυριαρχία της μορφής στο δέσιμο του όλου φανερώνεται καλύτερα στην πλάγια όψη, ένα πρόβλημα εδώ του τεχνίτη που παραβιάζει την αρχή της δεσπόζουσας όψης, τον νόμο της μετωπικότητας : ο οπλίτης στέκεται ρωμαλέα και κινείται δυναμικά παρά τις αναλογικές ανακρίβειες. Τα χαρακτηριστικά της Λακωνικής πλαστικής παρατηρούνται ευκρινή και εδώ αποτυπωμένα στη Σπαρτιατική μορφολογία. Πλατείς ώμοι, εσφαιρωμένοι γλουτοί, μηροί δυναμερείς και κνήμες υπερμυώδεις. Στέρνο και κάτω κορμός διαμορφώνονται στην αφηρημένη ιδέα των συγκεκριμένων φυσικών διαρθρώσεων και εμφανίζονται ως εάν τυπώνουν το υποκείμενο σώμα, όχι τον υπερκείμενο θώρακα.

Η κεφαλή και το πρόσωπο επίσης ανήκουν στη Λακωνική τυπολογία. Μεγάλα μάτια με εντατική ανισορροπία – το δεξιό είναι εδώ υπερυψωμένης οφρύος και επεκτεινόμενου οφθαλμού. Ισχυρή εξανέχουσα μύτη. Πλατύ ίσο στόμα. Ξέρεις πού βρίσκεται το αυτί, είναι εστία αισθητική: στο «λέει» ο τεχνίτης με την πλάγια μορφή της κεφαλής και εντός της περικεφαλαίας. Τεράστια επιβλητική κορινθιακή περικεφαλαία ειδικής κατηγορίας, με λόφο παμμέγιστο εξανέχοντα.

Ο θώραξ φθάνει μέχρι τη μέση: στην κοιλία επαναστρέφει για προστασία το τέλος του θώρακος προς τα έξω και άνω. Δημιουργείται έτσι μια οπτική οριζοντίωση, μια «ζώνη» στη θέση του ζώματος. Επιγραφή στη βάση αναφέρει: ΚΑΡΜΟΣ (ή ΧΑΡΙΛΟΣ) ΑΝΕΘΕΚΕ ΤΟΙ ΜΑΛΕΑΤΑΙ (sc. Απόλλωνι Μαλεάτα).

Ένα ειδώλιο από τη Λυκόσουρα στο Λύκαιο και δυο από την Ολυμπία, ανήκουν στον ίδιο τύπο του Σπαρτιάτη οπλίτη και στην ίδια μορφολογική και υφολογική ταυτότητα της Λακωνικής πλαστικής.

Γ3/. Από τη Λυκόσουρα, στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών (No. 7644). h = 14.7 cm.

[M. H.-K., *op.cit.*, K134, Taf. 19, 5-7].

«Σωστότερο» αλλά χωρίς τον δυναμισμό του ατεχνέστερου Γ2. Περιέχει τα μέσα του πρώτου ημίσεος του 6ου π.Χ. αιώνα. Οι αναλογίες σωστές και η μορφολογία χαρακτηριστικά Λακωνική. Όπως και στο προηγούμενο, οι άκροι πόδες είναι απέδילοι και τελείως γυμνοί κάτω από τις περικνημίδες, όπως η κάτω κοιλία υπό τον θώρακα. Κρατάει προτεταμένη με την αριστερά τμήμα του οχάνου της ασπίδας, ενώ η καθειμένη κλειστή δεξιά παλάμη είναι διάτρητη για το δόρυ που έφερε. Υπάρχει μια ώθηση προβολής προς τα εμπρός: ο οπλίτης ευρίσκεται στη στιγμή εναλλαγής του βάρους προς το προβαλλόμενο αριστερό πόδι από το ανακουφισθησόμενο δεξιό. Η περικεφαλαία δια της υπερμεγεθίας της και στυλιζαρίσματός της καθίσταται κύριο στοιχείο της σύνολης απεικόνισης με βαρύνουσα συμβολική σημασία. ....κινείται δὲ λόφον δεινὸν ὑπὲρ κεφαλῆς. Τυρταίος, Fr. 8.26 Prato.

Γ4/. Οπλίτης από την Ολυμπία (νότια του Φιλιπείου) στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών (No. 6233). h = 16 cm.

[M. H.-K., *op.cit.*, K128, Taf. 18.5-7; Stibbe, *op.cit.*, Abb. 69-70; A. Furtwängler, *Olympia IV* (1890) Nr. 41, Taf. 7].

Η κυριαρχία της μορφής είναι συνολική και δικνεύεται δι' όλου. Εξαιρετική τεκτονική πλαστικότητα. Τα πόδια διίστανται και διαγράφονται ορθομετρικά. Προβαίνει με το δεξιό πόδι. Το αριστερό χέρι κάμπτεται μια συνεχή κάμψη στον αγκώνα και στον καρπό. Το σώμα πληρούται από ζωή δια της αρμονίας των αναλογιών συνηρημένων μερών και μελών εις οργανικό όλο. Μορφολογικά και υφολογικά ανήκει στην αρχαϊκή Λακωνική πλαστική σχολή. Στο δεξί χέρι θα κρατούσε δόρυ ή ακόντιο (δείτε Γ5). Στην παλάμη του αριστερού που φαίνεται απλωμένη, διακρίνεται οπή ήλου για προσάρτηση κάποιου αντικειμένου, ασπίδας. Περί το μέσο του 6ου αιώνα π.Χ.

Γ5/. Οπλίτης από την Ολυμπία στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Ολυμπίας (No. B6800). h = 16 cm.

[M. H.-K., *op.cit.*, K127, Taf. 18, 1-3].

Ακριβώς ίδιες διαστάσεις, ίδια μορφή, ίδια στάση με το προηγούμενο. Κάπως προγενέστερο, όχι πολύ – λίγο πριν τα μέσα του 6ου αιώνα π.Χ. Το δεξί χέρι είναι διάτρητο στην κλειστή παλάμη: θα κρατούσε κατακόρυφο δόρυ. Το αριστερό έχει τον αυτό ρυθμό με το του προηγούμενου αγαλματιδίου της Ολυμπίας. Ίσως αναγνωρίζεται ίχνος αντίστοιχης διάτρησης στο αριστερό. Αλλά η αντιστοιχία προς το αριστερό χέρι του Γ4 οδηγεί στην ιδέα, ότι μάλλον κρατούσε ασπίδα ορθή ακουμπισμένη στο έδαφος. Η λύση αυτή εξηγεί και την οπή ήλωσης στην ανοικτή παλάμη του αριστερού χεριού στο Γ4 που προανέφερα.

Γ6/. Σπαρτιάτης οπλίτης, από τη Συλλογή F. E. Lugano, φερόμενος ως ευρεθείς στην Ολυμπία, h 12 cm.

[K. Schefold, *Meisterwerke griechischer Kunst*, IV 179, Abb. p. 179].

Λείπει ο λόφος του κράνους. Ο θώραξ έχει υπερτονισμένη την εξωστρεφή καμπύλωση στο κάτω μέρος του. Περικνημίδες. Και τα δυο χέρια κεκαμμένα κατά τον αυτό περίπου τρόπο, προς τα πίσω οι αγκώνες και μπροστά πήχεις και παλάμες. Με το δεξί κρατούσε λόγχη ορθή κλίνουσα εμπρός και προς το αξονικό κέντρο. Στην αριστερά ανήκε ασπίδα. Η σωματοδομή είναι πιο μαλακή στους χαρακτηρισμούς των μυϊκών μαζών και των διαχωριστικών ορίων τους. Εξειλιγμένη περίπλοκη στροφή του κορμού προς τα αριστερά του (με το πρόσωπο μετωπικό) και ενδιάμεση κατάσταση του κάτω μέρους του σώματος. Το πρόσωπο πλατύ, τα μάτια μεγάλα και διαφοροποιημένα (αλλά ηπιώτερα), η μύτη πιο συγκρατημένη, το μέτωπο αφήνεται υψηλότερα ακάλυπτο, οι βραχίονες λιπογύμναστοι. Πιθανόν η μετά Βαθυκλή τάση κάποιου Ιωνισμού (ή μάλλον Δωρικής χρήσης Ιωνικών παραμέτρων) να έδωσε αυτόν τον ήπιο και μαλακό τόνο, χωρίς πάντως να εκπίπτει εις χάρι ή κομψότητα. Μετά τα μέσα του 6ου αιώνα π.Χ., οπότε και φαίνεται να επηρέαζε την Σπαρτιατική τέχνη η Βαθύκλειος δημιουργία.

Γ7/. Ένα ιδιαίτερο δείγμα του Σπαρτιάτη οπλίτη, το αγαλματίδιο από την Υεμένη στη συλλογή G. Ortiz. h = 17 cm.

[The George Ortiz Collection No. 117; Stibbe, *op.cit.*, Tafel 9].

Στην Υεμένη έφθασε τον 6ο αιώνα (από τη Ναύκρατι ίσως ή με τη μεσανατολική οδό των αρωματικών ουσιών και εξωτικών καρυκευμάτων) από το Αιγαίο προς την ευδαίμονα Αραβία.

Μεγαλοκέφαλος, τεράστια μάτια και μέγα εξανέχουσα μύτη, στην πλάγια όψη κατά τον παλαιό τύπο που εμφανίζεται και στο Γ2. Σωστές αναλογίες κορμού-ποδών, ορθή διαμόρφωση βραχίονα και κάτω άκρων, και η προηγμένη Κορινθιακή περικεφαλαία χωρίς τον φάλο - δοχεία των υπερμεγέθων λοφίων, αλλά με την ανάπτυξη του λοφίου σε ένα επίπεδο περί το μέσον του κρανίου εγκάρσιο προς τη μετωπική όψη – δείχνουν

προχωρημένη φάση αλλά προσεχή της πρώιμης κεφαλικότητας. Περί το μέσο του πρώτου ημίσεος του 6ου αιώνα π.Χ.

Τα δυο επόμενα παραδείγματα δείχνουν επίσης την έκταση της ζήτησης προϊόντων Λακωνικής τεχνουργίας κατά τον 7ο και 6ο π.Χ. αιώνα.

Γ8/. Σπαρτιάτης σπλίτης στη διακόσμηση ορειχάλκινης υδρίας που βρέθηκε στην Treia της Κεντρικής Ιταλίας (Museum Oliveriano στο Pesaro).

[Stibbe, *op.cit.*, Abb. 68; cf. H. Jucker, *Bronzehenkel und Bronzephyria in Pesaro*, *Studia Oliveriana* 13/14 1965/66, pp. 1-128].

Αδρότερης αλλά εναρμόνιας δομής. Περί την τροπή του 7ου αιώνα προς τον 6ο.

Ο θώραξ έχει υπεργυμναστικά διαμορφωμένα με έντονο μεσοστέρνιο αλλά χαμηλότερα, και έτσι μεγαλύτερα στήθη.

Η υδρία του Pesaro και ο κρατήρας του Vix στην κεντρική Γαλλία, μαρτυρούν την εξαιρετικά αναπτυγμένη χαλκουργία της Σπάρτης στην Αρχαϊκή περίοδο. Είναι έργα περίτεχνα και προσοριζόμενα ως έργα τέχνης με εξαιρετική χαλκοτεχνική διακόσμηση προσηρτημένων εναρμόνιων μορφών. Μαζί με το αγαλμάτιο της Υεμένης αποδεικνύουν τον εξαγωγικό προσανατολισμό της Λακεδαιμόνιας καλλιτεχνικής δημιουργίας, ο οποίος συμπληρώνοντας την άνεση της Δωρικής Σπάρτης να δέχεται σοφούς της τέχνης από παντού – Δωρικές και μεμιγμένες και Ιωνικές και Αιολικές καταβολές εμπνεόμενες από Δωρικό έρωτα για το βίωμα του «τέλους» και γονιμοποιούμενες από την πνοή του Κάλλους, δημιουργούν τις μορφές του Ελληνισμού – φανερώνει τη συμμετρία «εισαγωγής-εξαγωγής» της πόλης ισορροπούσα περί άξονα ταυτότητας, το Δωρικό πνεύμα και τις

μορφές του. Από τον αυτόν άξονα εκπορεύεται και η εισαγωγή ανθρώπων και η εξαγωγή αξιών: ο έρωσ του Δωρικού προσελκύει τους ικανούς της αριστείας πανταχόθεν που μαζί με τους εσθλούς της εντόπιας υπεροχής γονιμοποιούνται εις δημιουργία κάλλους απεργαζόμενοι εαυτούς, τις πράξεις και τα έργα τους «αγάλματα» θεών.

Γ9/. Οπλίτες (h = 14cm) στον ανάγλυφο διάκοσμο του ορειχάλκινου Κρατήρα του Vix. Ο υπερμεγέθης κρατήρας (h = 1.64 m) βρέθηκε σε ταφή Γαλάτη άρχοντα στο όρος Lassois της Κεντρικής Γαλλίας παρά το χωριό Vix, πόλης δυτικά της Chatillon-sur-Saine, στο Μουσείο της οποίας εκτίθεται.

[R. Joffroy, *Le Trésor de Vix*, Mon. Piot. 68, 1954, pp. 1-68; Stibbe, *op.cit.*, Tafel 7; οπλίτης στο Abb. 56, 58; Monumenta etc. V1, Cl. Rolley, *Die Bronzen*, No 153, Taf. 51, 52a].

Χαρακτηριστικά μεγάλη μύτη και μεγάλα μάτια. Τεκτονική σώματος φανερά Σπαρτιατική. Περικεφαλαία χωρίς τον φάλο του λοφίου αναπτυσσόμενη κατά το μέσο τέμνον επίπεδο τη μορφή. Στο αριστερό ασπίδα, στο δεξί θα έφερε ξίφος ή λόγχη, χαμένα σήμερα.

Λίγο μετά την υδρία του Pesaro, αρχές του 6ου αιώνα π.Χ.

Γ10/. Οπλίτης με ξίφος στη δεξιά προβαίνων εις επίθεση. Στο Βερολίνο (Antikensammlung No. 7470) από την περιοχή της Δωδώνης, h = 16 cm.

[Neugebauer, *op.cit.*, No. 216, Tafel 40; M. H.-K., *op.cit.*, K141, Taf. 18.4; Stibbe, *op.cit.*, Abb. 66].

Καθαρά Σπαρτιατικό. Διακοσμούσε το χείλος υπερμεγέθους ορειχάλκινου αγγείου. Τα γνωστά χαρακτηριστικά προσώπου και σώματος. Με το δεξί κρατεί ξίφος με κατεύθυνση επάνω. Στο αριστερό

κρατούσε ασπίδα της οποίας μέρος της λαβής σώζεται καθώς και οπές στο χέρι, προσήλωσής της. Η ευθεία από το πρόσωπο σε δεξί πόδι δείχνει αποφασιστικότητα σταθεροποιώντας την προβολή και προσβολή εμπρός. Ευθεία συνάπτει επίσης το πρόσωπο προς το στέρεο πάτημα του αριστερού ποδός διερχόμενη δια της εμπρόσθιας άκρης της προβολής του στήθους. Έξοχη γωνία στον αγκώνα του δεξιού χεριού. Το μαχαίρι είναι κάθετο σε άξονα συνδέοντα τον δεξιό ώμο, το αριστερό γόνατο και το αριστερό πέλμα.

Περί τα μέσα του πρώτου ημίσεος του 6ου αιώνα π.Χ.

Γ11/. Ακριβώς αυτήν την ερωτική πρόσληψη Δωρικής ιδέας από Ιωνική ύλη διατρανώνει το αγαλμάτιο πολεμιστή που βρέθηκε στα Στύρα της Ευβοίας και βρίσκεται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο των Αθηνών (No. 13699). h = 16 cm.

[Fr. Gerke, *Griechische Plastik in archaischer und classischer Zeit*, Taf. 90; Béquignon, BCH, LIII 1929, fig. 5].

Η Εύβοια των Αβάντων ήταν Κουρητική, είχε δηλαδή υποστεί την επίδραση του Δωρικού βιώματος από τον καιρό της μητροπολιτικής Δωρικής παρουσίας στην ορεινή Δωρίδα της Στερεάς Ελλάδος, την ουσιώδη συννέυρωση τριών γιγαντιαίων ορεινών όγκων, του Παρνασσού (- Γκιώνας), των Βαρδουσίων (= Κόρακος) και της Οίτης. Γεωπολιτικά όμως το Ιωνικό στοιχείο, δια της επικοινωνιακής επαφής του Νοτίου άκρου της Ευβοίας προς τις Κυκλάδες, και με την Αττική γειτονία, ασκούσε μόνιμη επιρροή.

Το αγαλμάτιο των Στύρων ανήκει στον τύπο Γ των Σπαρτιατικών ειδωλίων. Οπλίτης γυμνός, με θώρακα μέχρι τη μέση, περικνημίδες και την πελώρια περικεφαλαία που προήρχετο από την Καρική υψηλόλοφο πρωτοεργό πολεμική κάλυψη της κεφαλής δια επίδειξη, προβολή και φοβηλασία, τρισπόστατο λόγο που ασμένως συνοικειώθηκε πρώτιστα

και κατ' εξοχήν από τη Δωρική παρουσία στην πάλαι ποτέ Λελεγοκαρική Λακωνία.

Η τεκτονική του σώματος του ειδωλίου είναι Σπαρτιατική κατά βάση: πλατείς ώμοι, γυμνασμένη πλάτη, εσφαιρωμένοι γλουτοί, ισχυροί μηροί, υπερμυώδεις κνήμες, μυϊκή ανάπτυξη κάθε μέλους και μέρους σε εναρμόνιο συναρμογή, όπου δηλαδή η υπεργυμνασία δεν αφαιρεί από την τέλεια μορφή αλλά την ουσιώνει. (Όπως είχε παρατηρήσει ο Αριστοτέλης για τη Σπαρτιατική γυμναστική αγωγή του παιδός από των 7 ετών του).

Το Ιωνικό χρώμα εδώ εκφράζεται αφενός με τη λαγαρή άνωση της σωματοδυναμικής και αφετέρου με τις ρέουσες συνέχειες, αν και δυναμερώς αναποδιζόμενες, των περιγραμματικών καμπύλων (κυρίως από μασχάλης εις άκρον πόδα). Η ραδινότητα της τεκτονικής και η γλαφυρότητα της οριοθεσίας της δίνουν τη χαρίεσσα περιβολή στη Δωρική μορφή που είναι η υπέρτατη επιτυχία του Δωρικού Ιωνικού, όταν δεν εκπίπτει εις διακοσμητική πολυτέλεια από τον λιτό πολυμερισμό του καθαρά Δωρικού.

Στο πρόσωπο επίσης τα μεγάλα και ασύμμετρα μάτια, η ισχυρή μύτη, το βουλητικό, προέχον πηγούνι, η ασυμμετρία της κόμης όπισθεν, δείχνουν τη Σπαρτιατική ταυτότητα. Αλλά η κομψότητα της ρινός, το ελαφρά καμπτόμενο μικρότερο και βραχύτερο στόμα, η τριγωνικότητα του προσώπου, προσθέτουν Ιωνική χάρη στη Δωρική μορφή του νεαρού αγοριού.

Ο δρασκελισμός είναι εντονότερος, και η προβολή προς τα εμπρός συντονότερη: Δωρική φανέρωση πάλι.

Οι χειρονομίες εξάλλου είναι αλλοίες από τον μελετώμενο τύπο. Το δεξί χέρι, με διάτρητη κλειστή παλάμη, εκτεινόμενο επί του μετωπικού επιπέδου και καμπτόμενο επιθετικά σε οξεία γωνία προς τα μέσα σχεδόν μέχρι της κεφαλής, κρατούσε δόρυ, όπως ο πρωτοδωρικός Αμυκλαίος Απόλλων. Το αριστερό έχει τον βραχίονα να κατέρχεται λίγο και προς τα

έξω, να κάμπτεται δε στον αγκώνα κατ' οξεία πάλι γωνία προς τα μέσα σε ικανή απόσταση από το στήθος. Εάν κρατούσε ασπίδα θα απέκρυπτε μεγάλο μέρος του κορμού και του προσώπου, εκτός εάν έφερε μικρή σχετικά ασπίδα προς τα έξω και άνω, όπως το Ετρουσκικό ειδώλιο A. Hus, *Les bronzes étrusques*, Pl. 45. **Μάλλον όμως κρατούσε τόξο και έχουμε να κάνουμε με τη μορφή του Αμυκλαίου Απόλλωνα στην οπλιτική του υπόσταση. Ούτως ή άλλως με την ενδιάμεσο βαθμίδα μετατροπής από τον μακρόεργο Απολλώνιο τοξότη άρπαγα και κυνηγό στον οπλίτη της συστάδην μάχης.**

Η τέχνη του αγαλματίου οδηγεί λίγο πριν το ήμισυ του 6ου αιώνα π.Χ. αλλά ο συμβολικός τύπος ανάγεται πάνω από έναν αιώνα πριν, αμέσως μετά την εποχή ανάδυσης της μορφής.

Ένα ακόμη βήμα γίνεται στην αιδήμονα αποκάλυψη των εσωτερικών, οργανικών, ταυτωτικών σχέσεων μορφής και συμβόλου, δομής και νοήματος, με το ακόλουθο ειδώλιο.

Γ12/. Ιδιότυπα περικεφαλαιωμένος γυμνός πρωθήβης των Παρισίων (Μουσείο Λούβρου No. 219). h = 25.4 cm.

[Fr. Gerke, *op.cit.*, Tafel 89].

Δεν είναι γνωστό πού βρέθηκε, αλλά σωστά ο Langlotz το τοποθετεί στη Σπαρτιατική «Σχολή». (E. Langlota, *op.cit.*, "Sparta" No. 44, p. 88. Εσφαλμένα ο Jantzen contra (U. Jantzen, *Bronzeworkstätten in Grossgriechenland und Sizilien*, p. 72 [zu seite 43], ότι είναι Ετρουσκική περικεφαλαία και μη Ελληνικό σώμα). Και απλή αντιπαραβολή με την κόρη στο Βερολίνο (Antiquarium No. 7933) από τη Σπάρτη καταδηλώνει το ίδιο ακριβώς πλαστικό ύφος. Το άνθος που ανέχει με την ίδια χειρονομία ο Κούρος, όπως και αυτό της Κόρης, φαίνεται να είναι λωτού. [Gerke, *op.cit.* Taf. 86; K.A. Neugebauer, Staatliche Museen zu Berlin, Katalog der

statuarischen Bronzen im Antiquarium, Band I, *Die Minoischen und archaisch griechischen Bronzen*, No. 162, Taf. 22; Langlotz, *op.cit.*, (Sparta), Tafel 45a].

Οι ευρύτατοι ώμοι και ο “τετράγωνος” κορμός, το γεμάτο πρόσωπο (παρά τη “στεγνή” μυώδη ανάπτυξη του σώματος) με τα διαγραφόμενα μήλα (υπεργυμνασία χωρίς υπερτροφία), τα σχετικά μεγάλα και ασύμμετρα μάτια, η υπερήφανη στάση, η άρση του αριστερού ώμου για την επιδεικτική στήριξη της χειρός στη μέση, οι ισχυρές κνήμες, όλα επιβεβαιώνουν Σπαρτιατική μορφολογία και υφολογία.

Ο κορμός φαντάζει τελείως γυμνός, με διογκωμένους εν διεγέρσει “πόζας” τους στερνικούς μύες και αδρομερή σχηματική παράσταση τονισμένων κοιλιακών. Αλλά στη μέση παρίσταται ωσεί το στρογγύλεμα του θώρακα στο κάτω του μέρος για προστασία της κοιλιάς. Είναι η απόλυτη φανέρωση της ιδέας ότι ο θώραξ αποτελεί δεύτερη επιδερμίδα, πολύ ανθεκτικότερη της φυσικής, αλλά που η ισχυροποίησή της δεν αποκρύπτει, αντιθέτως επαναλαμβάνει, τη σωματική τεκτονική.

Ο επιδεικνυόμενος πρωθήβης κρατεί στο ανυψωμένο δεξί χέρι μέγα άνθος, λωτό μάλλον. Ο Απόλλων ουσιώνεται στο κατ’ εξοχήν σύμβολό του, το Άνθος του Κόσμου ως “ώρα” της ύπαρξης, ακμή και τέλος και κάλλος του όντος στο φαίνεσθαι. Η αυτή ιδέα αποκαλύπτεται και στον Δία του Ugento όπως έχω αναλύσει.

Το Απολλώνιο μεταστοιχείώνει και το Μυστηριακό χθόνιο ακόμη. Όπως στον Ομηρικό Ύμνο στη Δήμητρα η αρχή γίνεται από τον θαυμαστό Νάρκισσο που ανέφυσε η Γη προς δέλεαρ της Περσεφόνης εις βιασμό και θάνατό της από τον Άδη, εξαπολλωνιζομένου του Ελευσινιακού βάρθους εν συνεχεία εις επικό κάλλος· έτσι και σε δυο ερυθρόμορφες παραστάσεις από την Ελευσίνα (στο εκεί Μουσείο) παρά το τέθριππο άρμα της γενετήσιας και θανατηφόρου βίας επί της Κόρης ο Απόλλων παρίσταται επιδεικνυόμενος και επιδεικνύων τελετουργικά άνθος.

Το πέλωρο κράνος μετά λόφου επί της κεφαλής του Απόλλωνος έχει μετασχηματισθεί εις λαιμό και κεφαλή κύκνου (μάλλον παρά πελαργού).

[Για τον συμβολισμό του πελαργού, τη σχέση του προς το Πελασγικό, τη φαλλική του σημειολογία και εικονογραφία cf. J.J. Bachhofen, *Das Mutterrecht, Eine Untersuchung über die Gynaiokratie der alten Welt nach ihrer religiösen und rechtlichen Natur*, 1897², pp. 423-424 και Tafel IX, figs. 3-4. Ο Bacchofen απεικονίζει ένα ορειχάλκινο αντικείμενο από το Cabinet des Antiques στο Παρίσι μεγέθους 5cm που παριστάνει ανδρικό αιδούο επί του οποίου επικάθηται πελαργός με το ένα του πόδι επί ενός των διδύμων και με το ράμφος του να έχει αρπάξει τον φαλλό].

Ο Κύκνος παραπέμπει στη συνεύρεση του Δία ως κύκνου προς τη Νέμεση ως χήνα, και τον τόκο του ωού, το οποίο παραλαβούσα η Λήδα επώασε εις Διοσκούρους και Ελένη.

[Cf. Scholia Vetera in Lycophronem v. 88, pp. 20.18-21.14 Leone; Πausanίας I, 33, 7-8 (εν αναφορά προς τον γλυπτό διάκοσμο του βάρθρου του αγάλματος της Νεμέσεως στον Ραμούντα της Αττικής); Απολλόδωρος, *Βιβλιοθήκη*, III, 126-7; Καλλίμαχος, *Ύμνος εις Άρτεμιν* v. 232 και *Σχόλια ad.v.*; Ερατοσθένης, *Καταστερισμοί*, 25].

Αλλά στη νέα θρησκευτικότητα ο Κύκνος έγινε ιερός του Απόλλωνος μεταστοιχειωθείς από σύμβολο του έρωτος της γενέσεως (κυβερνουμένης υπό του Νόμου της Νεμέσεως) εις σύμβολο του έρωτος του Κάλλους (φανέρωσης της αιωνιότητας του Απόλυτου Είναι).

[Αλκαίος Fr. 307b¹ Liberman; Σαπφώ Fr. 208 Voigt; Πίνδαρος, *Παιάνες*, III = fr. 52C Maehler; (cf. Βακχυλίδης XVI, 6); Αριστοφάνης, *Όρνιθες*, vv. 869; 768-772; Πλάτων, *Φαίδων*, 85a-b; Εκαταίος ο Αβδηρίτης Fr.Gr.Hist. 264F12; Καλλίμαχος, *Ύμνος εις Απόλλωνα*, v. 5 και *Σχόλια ad.v.*; *Ύμνος εις Δήλον*, vv. 249-255].

[Μια Ελληνιστική απόδοση της ερωτικής σημασίας του κύκνου δίνει ένα περίτεχνο ορειχάλκινο σύμπλεγμα, αγνώστου προέλευσης, στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Φλωρεντίας. Στον ώμο και τον σβέρκο νεαρού Σάτυρου με Πολυκλείτειο σώμα σε Υστεροελληνιστική στάση επιγονατίζει πτερωτός παιδίσκος Έρωτας με μυώδες ανεπτυγμένο σώμα. Ο Έρωτας έχει αρπάξει με το αριστερό του χέρι από τα μαλλιά τον Σάτυρο και τον αναγκάζει να στρέψει το κεφάλι του προς τα πάνω, ενώ φαίνεται να επιχειρεί να τον ποτίσει με το πόμα της ζωής από οινοχόη που κρατεί στην υπερυψωμένη δεξιά του. Ο συμβολισμός συνεχίζεται και κορυφούται με το μακρύ λαιμό και το κεφάλι κύκνου να αναδύονται σαν συνέχεια της κεφαλής του Έρωτος. Cf. A. Hus, *Les bronzes étrusques*, Pl. 56].

Ο ορεσίβιος άρπαξ κυνηγός της ζωής (εκ νεαρών «ωραίας» πληθωρικής ζωής στην ακμή της ηλικίας) έγινε οπλίτης συστάδην μάχης. Ο Εκάεργος έγινε άμεσα Παρών. Από μακριά σαν τέλος τελειότητας και από κοντά σαν παντοδύναμη παρουσία, ο πρωθήβης του Κάλλους είναι η αυτή παντελής φανέρωση του Απόλυτου με την ακαταμάχητη δύναμη του Είναι: τον Έρωτα. Το Φαίνεσθαι που απο-καλύπτει ανελάττωτο το βάθος, και συνταράζει με την πληρεξούσια δύναμη, της ύπαρξης.

Την ταυτότητα αυτή του Αμυκλαίου τοξοβόλου Απόλλωνα προς τον αρχέτυπο Απολλώνιο οπλίτη επί βάρους κάλλους εκφράζει και το ακόλουθο αγαλμάτιο.

Γ13/. Νεαρός ολόγυμνος με περικεφαλαία φέρουσα φάλο από τον οποίο έχει αποκοπεί το υπερμέγεθες ασφαλώς λοφίο. (Ίχνος του διατηρείται στο πίσω μέρος του κράνους). Στο Μουσείο Nazionale του Παλέρμου από Ιταλική ιδιωτική συλλογή. Αγνώστου κατά τα άλλα προέλευσης. h = 10 cm.

[U. Jantzen, *Bronzeworkstätten in Grossgriechenland und Sizilien*, [Tarent] No. 27, Taf. 14.55-58].

Παις προήβης ή πρωθήβης. Στο δεξί θα κρατούσε λόγχη και στο αριστερό ασπίδα. Πρόσωπο, σωματότυπος και στάση προσόμοια του Γ6. Πιο αποφασιστική προβολή της ουσίας του: νεαρώδης ακμή εις επίδειξη σθεναρού κάλλους και δυναμερή κατάφαση. (Η επιθετικότητα είναι παρέλκουσα ενδεχομενικότητα).

Η μορφή του σώματος είναι υπέρκαλη. Η διαμόρφωση και διαχωρισμός των μυϊκών μαζών γίνεται ασφαλώς μαλακότερα από το σύνηθες Σπαρτιατικό αρχέτυπο, αλλά η ηπιότερη αυτή διαρθρωτική αρχή δεν οδηγεί εις έκφραση χάριτος ή κομψότητας, αλλά μόνον οξύνει ηρέμα απαρέγκλιτο την τελειότητα, και αυτό παρά τη σφριγώσα νεανικότητα του τύπου. Ανάλογο συμβαίνει και με την άλλη διάσταση της Ελληνικής μορφής, την οριοθέτηση του όντος δια συνεχών καμπύλων ρεουσών και δυναμικών ταυτοχρόνως. Η Ιωνική αυτή αρχή συνοχής εφαρμόζεται εδώ υπό Δωρική εποπτεία, σπάει πριν προκαλέσει γλαφυρότητα. Έτσι χρησιμοποιείται μέχρι ανάδειξης οριακής τελειότητας. Ο υπερτελεάτης Απολλώνιος παις ανήκει στον ειδικό Δωρικό ρυθμό που επρυσάνευσε στη Σπάρτη μετά το μέσον του 6ου π.Χ. αιώνας αναμφίβολα υπό την επίδραση του έργου του Βαθυκλή στο Αμυκλαίο. Εκεί ακριβώς εκφράζεται παραδειγματικά η χρήση Ιωνικών παραμέτρων υπό Δωρική αρμονία εις βάθυνση της φανέρωσης του κάλλους, όχι εις χαρίεσσα ή κατάκομψη διακόσμησή του.

Έτσι και εδώ υπό τη μαλακότητα της διαμόρφωσης και διάκρισης των μυϊκών όγκων των μελών δρα απερίσπαστη η Δωρική τεκτονική του σώματος και η Σπαρτιατική εκδοχή της. Φαρδείς ώμοι, υπεργυμναστική διαμόρφωση του στήθους, εξανέχων ιλιακός όχθος, σφύζοντες γλουτοί, πάγκαλοι και δυναμερείς μηροί, υπερμυώδεις κνήμες, ρωμαλέα,

υποτετραγωνική δομή του κορμού και στο πλατύ γεμάτο πρόσωπο, προέκδηλα μήλα, μεγάλα ασύμμετρα μάτια, χαμηλό ελεύθερο μέτωπο, ίσο μακρύ στόμα, βουλητικό πηγούνι. Σπαρτιατική τέχνη στα μέσα του 6ου αιώνα.

[Μη λαμβάνοντας υπόψη τον Σπαρτιατικό ρυθμό με τη Δωρική χρήση Ιωνικών παραμέτρων, τείνουν να αμφερίσουν τη Λακωνική προέλευση του αγαλματιδίου. Εσφαλμένα ο Jantzen (*op.cit.*, pp. 42-3) το κατατάσσει στην παραγωγή του Τάραντα, ως αποικίας της Σπάρτης. Αλλά η Κάτω Ιταλία και Σικελία δεν ευδοκίμησαν εις δημιουργία οικείου ρυθμού, μέχρι τουλάχιστον τον Πυθαγόρα από το Ρήγιον].

Και επί πάσιν, δια του δις επτά, σφραγίζω την απαρίθμηση της Σπαρτιατικής ιδέας του οπλίτη με το αριδείκετο έργο τέχνης:

Γ14. Απόλλων παις πρωθήβης με ανδρώδη σωματική διάπλαση (cf. την έκφραση του Plinius «viriliter puer» για τον Δορυφόρο του Πολυκλείτου), ολόγυμνος, φέρων περικεφαλαία και μπότες, στη Συλλογή Ortiz, φερόμενος απλά χωρίς ειδικό προσδιορισμό ως προερχόμενος από την Ελλάδα.

[The George Ortiz Collection: *in Pursuit of the Absolute; Art of the Ancient World*, No 112; Schefold, *op.cit.*, IV 173, s. 181].

Αρχετυπικά Σπαρτιατικό στον χαρακτήρα του προσώπου και την τεκτονική του σώματος. [Ο Schefold, *op.cit.*, p. 34, αστοχεί πλήρως]. **Μια πνοή και ένας ρυθμός το διαπερνά όλο. Πρόσωπο και σώμα φεγγοβολούν, το φωτοστέφανο της δόξας του απολάμπεται από το πρόσωπό του, δεν περιβάλλει απλώς την κεφαλή του. Αυτό είναι η επιτυχία της απόλυτης αρμονίας διακεκριμένων μερών οργανικά εις όλο, δεν αντιστρατεύεται τη Δωρική αρμονία. Οι κοιλιακοί**

διαγράφονται έξοχα, η μυϊκή ένταση υπέρ τον ομφαλό προδίδει υπέρτονη γυμνασία.

Από το άλλο μέρος η εξεργασία της κόμης, το δέσιμό της, οι πλεξούδες εμπρός έχουν τελετουργική εκζήτηση. Το ίδιο η στιλιζαρισμένη μικροϋφή και το επιδεικτικό σχήμα της ηβικής λάχνης. Η εμφατική επισημότητα της υπόδεσης είναι έκδηλη. Οι περίτεχνα διακοσμημένες μπότες από απαλό δέρμα κάνουν έξοχη αντίστιξη προς τη μεγαλειώδη περικεφαλαία ειδικής χρήσης.

Η περικεφαλαία αυτή καθεαυτή υποδεικνύει ιερατική λειτουργία. Αποτελεί υπέρτεχνα στιλιζαρισμένη μορφή αρχέγονης φόρμας: περίπου ημισφαιρικό κράνος με φάλο συγκράτησης υπερώριου λοφίου. Τρία τρίχινα λοφία διαχαράσσονται στη μεταλλική άνθιση υπέρ τον φάλο: πρόκειται για τριφάλεια περικεφαλαία διαμορφωμένη εις υπερβολή. Έξεργος είναι και ο φάλος απολήγων εις διακοσμητική έλικα αφού δεν επιτελεί τη λειτουργία της υποδοχής και στήριξης πραγματικών λοφίων.

Τα τεράστια αμυγδαλωτά μάτια και τα έξογκα αυτιά αποτελούν ιερατική επιβίωση παλαιών τύπων σε καταφανώς υστερότερη εποχή.

Σπαρτιατική τέχνη ο ιερατικός προθήβης της λάμψης. Και η λεπτομέρεια της υπόδεσης σημαίνει την ταυτότητά του. Οι περίτεχνες μπότες είναι οι διαβόητες Αμυκλαΐδες.

Ησύχιος s.v. *Αμυκλαΐδες*: είδος υποδήματος πολυτελοῦς Λακωνικοῦ. καὶ πόλις Ἀμύκλαι. [Σχέση του ονόματος, τόπου και υποδήματος προς την τοξευτική του Απόλλωνος υποσημαίνει η προηγούμενη γλώσσα του Ησύχιου s.v. *ἀμυκαλαί*: αἱ ἀκίδες τῶν βελῶν, παρὰ τὸ ἀμύσειν]. Πολυδεύκης, *Ονομαστικόν*, VII 88: *Ἀμυκλαΐδες δὲ ἐλευθεριώτερον μὲν ὑπόδημα, δηλοῖ δὲ κλήσει τὸν τόπον* (ελευθεριότερον, δηλαδή όχι για καθημερινή χρήση). Ο Εμπεδοκλής περιήρχετο ως θεός τις πόλεις κατά την ιδία του μαρτυρία, φέρεται δε φορῶν χρυσούν στέμμα ἐπὶ κεφαλῆς, χάλκινες ἀμύκλες ως υποδήματα, στέμματα δε Δελφικά στα χέρια του

(Σούδα, s.v. *Αμύκλαι*). Προέβαινε δηλαδή ως Απολλώνιος. Όταν ο ένας συνομιλητής στο Ειδύλλιον του Θεοκρίτου *Εργατίναι* ή *Θερισταί* θέλει να εκφράσει υπερβολικά την αφιέρωση εαυτού χρυσού στην Αφροδίτη, περιγράφει τον εαυτό του ορχούμενο και υποδεδεμένο “αμύκλες” (Θεόκριτος, Χ 35; v. Σχόλια ad vv. 34/35a-e).

Το αγαλμάτιο είναι η νεότερη μορφή του Αμυκλαίου Απόλλωνα. Το αδρό κωνοειδές κράνος του Απόλλωνα της Γεωμετρικής εποχής, το απολήγον εις φάλον φέροντα λοφίο, έγινε τώρα η περίτεχνη επίδειξη μεγαλοπρεπούς κάλυψης της κεφαλής εις δεινότητα κάλλους. Η προβολική μέγалоεξωφθαλμία του αρχέγονου έγινε η σαγηνεύουσα υπεραμυγδαλότητα στον νεότερο. Και τα μεγάλα αυτιά διατηρήθηκαν μεταστοιχειούμενα. Το ειδώλιο κρατούσε λόγχη στο δεξί και τόξο στο αριστερό, όπως ο παλαιός Αμυκλαίος, ο πάλαι διατηρούμενος στον κολοσσικό επί θρόνου βαίνοντα ορειχάλκινο των Αμυκλών. Τώρα όμως κρατεί τη λόγχη εις κατηγορημα ιδιότητος, δεν την κραδαίνει εις έμφαση επιθετικότητας.

Ο θεός μένει εκάεργος και εν μέσω ακόμη της οπλιτικής αγέλης του. Το κάλλος δρα ως βέλος έρωτος τιτρώσκον σύνολη τη φύση του ερώντος. Ο αίτας αίσσει πνεύμα συναρπαγής του εισπνήλα. Το κάλλος ερώμενο συνταράζει χωρίς να κάνει τίποτε – η έσχατη και ισχυρότατη μορφή αιτιότητας και Αριστοτέλη.

***

Τα Σπαρτιατικά οπλικά ειδώλια επιβεβαιώνουν ότι Σπαρτιατική είναι η καταγωγή της οπλιτικής φάλαγγας. Η αδέσποτη αγέλη του θεού έγινε η ανίκητη Σπαρτιατική φάλαγγα. Και ο οπλίτης

είναι ολόγυμνος εκτός της περικεφαλαίας, του θώρακα και των περικνημίδων. Γι' αυτό έφθασε "γυμνός" να σημαίνει άοπλος. Πέραν της επίδειξης δεινού κάλλους ο περιορισμός της αμυντικής "πανοπλίας" του οπλίτη σημαίνει και απεριόριστη ευελιξία του – ο ευλύγιστος χορευτής είναι και ρωμαλέος πολεμιστής και τανάπαλιν. Από μιας πηγής μορφολογικής τελειότητας εκπορεύεται κάθε λειτουργική επιτηδειότητα και ικανότητα.

Καίρια και θανάσιμη πληγή μπορεί λοιπόν να γίνει κατά τη μάχη ή στον λαιμό και το πρόσωπο (μεταξύ περικεφαλαίας και περιλαίμιου άκρου του θώρακα) ή στην κάτω κοιλία (κάτω από τη μέση όπου το άλλο άκρο του θώρακα). Και ακριβώς ο Όμηρος στην Ιλιάδα τέτοιες φρικτές πληγές ιστορεί, αναδεικνυόμενου πάντως κάλλους δια της μορφής της περιγραφής.

Αλλά υπάρχει καταλυτική Σπαρτιατική μαρτυρία, ως ποιητική απόδοση της πλαστικής εικονογραφίας των αγαλματιών. **Ο Τυρταίος στον Β' Μεσσηνιακό πόλεμο κατά το πρώτο ήμισυ του 7ου αιώνα π.Χ. διεγείρει τους νέους εις ανδρεία δια καλολογίας.**

*Ω νέοι, αλλά μάχεσθε παρ' αλληλοισι μένοντες,
μηδὲ φυγῆς αἰσχροῆς ἄρχετε μηδὲ φόβου,
ἀλλὰ μέγαν ποιείσθε καὶ ἄλκιμον ἐν φρεσὶ θυμόν,
μηδὲ φιλοψυχεῖτ' ἀνδράσι μαρνάμενοι·
τοὺς δὲ παλαιότερους, ὧν οὐκέτι γούνατ' ἐλαφρά,
μὴ καταλείποντες φεύγετε, τοὺς γεραίους.
αἰσχρὸν γὰρ δὴ τοῦτο μετὰ προμάχοισι πεσόντα
κεῖσθαι πρόσθε νέων ἄνδρα παλαιότερον
ἤδη λευκὸν ἔχοντα κάρη πολιόν τε γένειον
θυμόν ἀποπνεῖοντ' ἄλκιμον ἐν κονίῃ,
αἵματόεντ' αἰδοῖα φίλαισ' ἐν χερσὶν ἔχοντα -
αἰσχρὰ τὰ γ' ὀφθαλμοῖς καὶ νεμεσητὸν ἰδεῖν -*

καὶ χροῖα γυμνωθέντα· νέοισι δὲ πάντ' ἐπέοικεν,
 ὄφρ' ἐρατῆς ἥβης ἀγλαὸν ἄνθος ἔχη·
 ἀνδράσι μὲν θνητὸς ἰδεῖν, ἐρατὸς δὲ γυναιξὶ
 ζωὸς ἐών, καλὸς δ' ἐν προμάχοισι πεσών.
 ἀλλὰ τις εὖ διαβάς μενέτω ποσὶν ἀμφοτέροισι
 στηριχθεὶς ἐπὶ γῆς, χεῖλος ὀδοῦσι δακῶν.

Τυρταίος, Fr. 7 Prato

Η αναφερόμενη πληγή είναι στα “αιματόεντα αιδοία”. Στον μεγαλύτερο άνδρα η εικόνα είναι άσχημη (αισχροή), όχι για τη γυμνότητα των αιδοίων αλλά για την παρηκμασμένη κατάσταση του σώματος (νν. 23-27). Αντιθέτως στους ηβώντες νέους κατά την ώρα της ακμής τους και την άνοιξη του βίου, όλα ταιριάζουν, ακόμη και οι φρικτές πληγές και το αίμα και ο θάνατος (νν. 27-30):

..... νέοισι δὲ πάντ' ἐπέοικεν,
 ὄφρ' ἐρατῆς ἥβης ἀγλαὸν ἄνθος ἔχη·
 .....
 ..... καλὸς δ' ἐν προμάχοισι πεσών.

Ο Όμηρος, Ίων αυτός, είχε προλάβει στη διατύπωση του κυρίαρχου Δωρικού βιώματος του κάλλους.

Η Αθηνά παρασύρει στην Ιλιάδα τον άφρονα Τρωαδίτη ήρωα Πάνδαρο να αθετήσει τα όρκια και να τοξεύσει τον Μενέλαο. Η τόξευση καταλαμβάνει 22 πάντεχνους στίχους (Δ, 104-126). Το βέλος κατευθύνεται στην κάτω κοιλία και στην χώρα της ήβης,

αἰδοίων τε μεσηγὺ καὶ ὀμφαλοῦ, ἔνθα μάλιστα
 γίνετ' Ἄρης ἀλεγεινὸς διζυροῖσι βροτοῖσι

Ιλιάς Ν 568-9

Η θεά κάνει να λοξοδρομήσει λίγο το βέλος και να πέσει στο σημείο μέγιστης αντοχής, στο κάτω μέρος του θώρακος, όπου αναδιπλούτο προς τα πάνω ο θώρακας και όπου επίσης έδενε ο ζωστήρας

με χρυσές πόρπες, υπέκειτο δε υφασμάτινη μίτρα. Ο Όμηρος δεν γνωρίζει την απόλυτη γυμνότητα των Λακεδαιμονίων, δεν έχει γίνει ακόμη Ελληνικό χαρακτηριστικό. Αλλά το βίωμα του κάλλους λειτουργεί πλησίον στην επική του ποίηση. Μετά από άλλους 13 υπέρκαλους στίχους (νν. 127-140) όπου περιγράφεται πού ακριβώς πήγε το βέλος με την παρέκκλιση που προκάλεσε η Αθηνά, το έπος συνεχίζει:

ὡς δ' ὅτε τ' ἐλέφαντα γυνή φοίνικι μίηνη
 Μηονίς ἤε Κάειρα, παρήιον ἔμμεναι ἵππῳ·
 κείται δ' ἐν θαλάμῳ, πολέες τέ μιν ἠρήσαντο
 ἱππῆες φορέειν· βασιλῆι δὲ κείται ἄγαλμα,
 ἀμφότερον κόσμος θ' ἵππῳ ἐλατῆρί τε κῦδος·
 τοιοῖτοι, Μενέλαε, μίανθην αἵματι μηροῖ
 εὐφυέες κνήμαί τε ἰδὲ σφυρὰ κάλ' ὑπένερθεν.

Ιλιάς, Δ 141-147

Ρίγησε ο Αγαμέμνων όταν είδε το αίμα να κυλάει στους μηρούς του αδελφού του. Ρίγησε και ο ίδιος, και ο θυμός του αναταράχθηκε. Επί μακρόν ο Όμηρος περιγράφει την ακόλουθο σκηνή μέχρι να γίνει αντιληπτό ότι με θεία παρέμβαση απεφεύχθη το ανήκεστο. Αλλά το αίμα που κυλάει στους όμορφους μηρούς του Μενέλαου σαν περίτεχνη πορφυρή διακόσμηση παρωπίδας αλόγου από ελεφαντοστούν, κειμηλίου πλούτου και δόξας ενός άρχοντα χωρίς συνήθη πρακτική χρήση αλλά ως μνημείο και ουσία αίγλης και αριστείας – είναι η επική διατύπωση του πνεύματος του κάλλους που έκανε τον Λυκούργο πρώτον να εισαγάγει την Ιωνική ποίηση του Ομήρου στη Δωρική Πελοπόννησο.

Ο Τυρταίος περιγράφει την στάδην μάχη της οπλιτικής φάλαγγας σαν κάτι (σχετικά) καινούριο (Fr. 8, ιδιαίτερα νν. 21-34). Ήταν Σπαρτιατική η νέα τέχνη του πολέμου: έδινε Μορφή στη σύρραξη της μάχης. Μαζί με τον "Κόσμο" της πόλεως, και ο "κόσμος"

της μάχης, μαζί με τον “κόσμο” της Μορφής στις εικαστικές τέχνες, ο “κόσμος” της λυρικής ποίησης – η τέλεια Μορφή του Κάλλους ως ουσία και δύναμη του όντος είναι το Δωρικό βίωμα που σπάρθηκε στην καθαροδωρική Σπάρτη και γέννησε και ανέπτυξε το άνθος του Ελληνισμού, τις Μορφές της ανυπέρβλητης ομορφιάς στον υψηλό και βιοτικό πολιτισμό που συνιστούν τον άξονα στον χωροχρόνο της ανθρώπινης ιστορίας.

***

Η ιδεώδης πραγματικότητα της πρωτοαρχαϊκής Σπάρτης έμεινε ζώσα μέχρι αργά.

Γ15/. Ένα αγαλμάτιο Λακωνικού εργαστηρίου που βρέθηκε στο Πτώον της Βοιωτίας (στο Ιερό του Απόλλωνος) ανήκει στον εναρχόμενο αυστηρό ρυθμό (590-490 π.Χ.). Το ότι έχει αρχαϊκά χαρακτηριστικά δηλώνει ότι και πάλι η Λακεδαίμων ευρίσκεται ενωρίς στην αιχμή των δημιουργικών πλαστικών εξελίξεων. h = 9.2 cm.

[J. Ducat, *Les Kouroi du Ptoion*, No. 196, Pl. CXI].

Ολόγυμνος οπλίτης με κανονική Κορινθιακή περικεφαλαία (γλωσσίδα πάνω από τη μύτη για την προστασία του προσώπου και επίπεδο λοφίο εγκάρσιο στη μετωπικότητα) και υψηλές περικνημίδες. Φέρει μεγάλη στρογγυλή ασπίδα στο αριστερό κρατώντας την πλάγια εις τρόπον ώστε να καλύπτεται όλη η αριστερή όψη του κορμού του. Στο ελαφρά καμπτόμενο δεξιό είχε λόγχη μάλλον παρά ξίφος, προβαλλόμενη εμπρός σχεδόν οριζόντια με ελαφρά κλίση προς τα πάνω. Προχωρεί με

βηματισμό απόλυτης σιγουριάς. Ο συμπυκνωμένος δυναμισμός σε παγιωμένο μορφικό κάλλος φανερώνει το Δωρικό πνεύμα όσο ένας Δωρικός κίων. Πρόσωπο (μεγάλα μάτια, ισχυρή μύτη, ευθύ στόμα) και σώμα (ισχυρή μυϊκή ανάπτυξη εναρμόνια συμμετρούμενη χωρίς το μέγεθος να αντιβαίνει προς το κάλλος) δείχνουν τη Σπαρτιατική ιδέα.

Γ16/. Ακόμα αργότερα, από το δεύτερο μισό του 5ου αιώνα π.Χ. και πρωτοποριακά πάλι προοικονίζοντας ύφος του 4ου, έχουμε το αγαλματίδιο νεαρού ολόγυμνου περικεφαλαιωμένου από τη Λακωνία στο Μουσείο της Σπάρτης (Inv. 970). h = 14.8 cm.

[Cl. Rolley, *Die Griechischen Bronzen*, Katalog No. 245].

Στο αριστερό θα κρατούσε ασπίδα και στο δεξιό κατακόρυφη (με κλίση προς τα μέσα) λόγχη. Η τεκτονική του σώματος καθαρά Σπαρτιατική (πλατείς ώμοι, στιβαρή ανάπτυξη στέρνου και έντονος ιλιακός όχθος, αναλογίες τέλειες). Η περικεφαλαία παλαιού τύπου ημισφαιρική με φάλο από τον οποίο έχει αποκοπεί το υπερμέγεθες λοφίο.

Τη Σπαρτιατική επίδραση από τον Τάραντα στη Σύβαρι τεκμηριώνει το αγαλμάτιο:

Γ17/. Οπλίτης από το ιερό της Αθηνάς στη Σύβαρη, στο Museo Nazionale della Sibaritide, Sibari. h = 12.5 cm.

[Rolley, *op.cit.*, Katalog. No. 259].

Γυμνός με την επιβλητική περικεφαλαία, θώρακα χωρίς υφασμάτινο ένδυμα υποκάτω, σε στάση έντονου βηματισμού αποφασιστικής προβολής. Θα κρατούσε ασπίδα με το αριστερό και λόγχη στο δεξιό.

Εξαιρετική διαμόρφωση των μηρών.

Η ραφινάτη λαγαρότητα της μορφής, το εξεζητημένα λεπτό και ραδινό χωρίς ύφεση του ρωμαλέου, η διακοσμητική περιποίηση των σχεδίων στον θώρακα αντί της Σπαρτιατικής φυσικής (έστω και ως ιδέας) αντίληψης του ως δεύτερης επιφάνειας του σώματος, το μακρό οβάλ του προσώπου και η συμμετρία των μερών του, όπως και η φυσιολογία του, μαρτυρούν Ιωνική πρόσληψη του Δωρικού επί εντόπιου εδάφους, το οποίο δηλώνεται από την ποιά Ετρουσκικότητα του ειδωλίου. (Cf. A. Hus, *Les bronzes étrusques*, Pl. 29.1; 38).